

Смаглій В. М.

Одеський національний морський університет

ЯДРО НОМІНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТУ *LANGUAGE*

У статті розглядається досліджуване ядро номінативного концепту *LANGUAGE*, що є складником комплексного концепту *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. Проведений компонентний аналіз іменника *LANGUAGE* виокремлює певний пучок сем, що експлікують їх дефініційні ознаки. Діахронічна площина дослідження цього концепту дає змогу підвести риску в дослідженні номінативного поля загального концепту та порівняти з досліджуваними раніше концептами.

Ключові слова: ядро, лексема, дефініція, сема, діахронічний аспект.

Постановка проблеми. Продовжуючи дослідження вербалізованого комплексного концепту *WORD/LANGUAGE/SPEECH*, звертаємося до аналізу ядерної зони номінативного поля субконцепту *LANGUAGE*, одного з трьох конститuentів зазначеного комплексного концепту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Спираючись на тезу, висловлену Ю. Карпенком: «Кожне мовне явище має свою історію (діахронія) і своє місце в системі мови (синхронія)» [1, с. 77], розглянемо передусім діахронічну площину досліджуваної одиниці. Для цього мусимо заглибитися в доісторичні шари функціонування мови як засобу спілкування. М. Кочерган пише: «Можна припустити, що 2–3 тисячі років до н. е. існувала спільна мова-основа (індоевропейська прамова)» [3, с. 61]. Англійська мова є одним із багатьох нащадків цієї прамови. Її лексикон являє собою складне мереживо мовних одиниць, що потрапили в сучасну англійську довгими і звивистими шляхами.

Постановка завдання. Повертаючись до цитованої вище тези Ю. Карпенка стосовно нерозривності діахронічності й синхронічності кожної мовної одиниці, звернімося до синхронічної площини ядерної лексеми *language* або до «її місця в системі мови» [1, с. 77], інакше кажучи, розглянемо функціонування лексеми *language* як складника вербального поля нуклеарного концепту *language*, який із часом буде інтегрованим у комплексний концепт *WORD/LANGUAGE/SPEECH*.

Розпочинаючи лінгвокогнітивне дослідження цього концепту в англійській картині світу, виходимо з постулату О. Кубрякової, що значення мовного знака є «концепт, схоплений знаком»

[4, с. 31]. Відповідно, вивчення вербалізованого концепту *WORD* неможливе без вивчення сукупності англійських одиниць, які становлять його вербальне поле. На цьому етапі розвідка обмежується аналізом ядерної зони поля концепту.

Такий аналіз передбачає, по-перше, відбір лексичних одиниць, що номінують досліджуваний концепт. По-друге, аналізу підлягають словникові дефініції, що їх пропонують загальномовні лексикографічні джерела. По-третє, відбувається дефініційний аналіз отриманих даних, який дає змогу виокремити з них набір дискретних змістових парцел – сем, які, будучи семантичними (тобто нематеріальними) сутностями, набувають свого «матеріального» втілення у вигляді дефініційних ознак, зафіксованих у тлумачній частині словникових статей.

Доцільність дефініційного аналізу як стартового етапу вивчення номінативного поля концепту впливає з того, що, як указує В. Еванс, «дефініція створює так званий лексичний профіль (*lexical profile*) поняття» [10, р. 22]. На думку Г. Уфімцевої, «знакове значення може бути виражене в метамовний спосіб, широко вживаний у лексикографічній практиці» [9, с. 31]. При цьому варто заважити, що «значення не являє собою неподільного цілого, а складається з набору компонентів, що володіють самостійністю» [7, с. 81]. Про це, зокрема, пише й В. Кодухов: «Кожне значення слова є сукупність семантичних ознак (сем), котрі утворюють структуру значення» [2, с. 101]. М. Нікітін уточнює: «Сема є неномінованою частиною значення» [6, с. 117]. Її експлікація відбувається через посередництво дефініційних ознак, які вилучаються зі словникових тлумачень відповідної лексичної одиниці.

«Розкладання смислу лексеми на складники» є сутністю компонентного аналізу», – зазначає Дж. Лайонз і додає: – «альтернативним терміном для компонентного аналізу є лексична декомпозиція» [5, с. 122]. Про таку саму процедуру розмірковує П. Сусов: «Значення слова піддається декомпозиції, тобто розкладанню його на елементарні смисли (інакше кажучи, семи)» [8, с. 126], смислові атоми, елементарні предикати, семантичні примітиви, семантичні ознаки.

Виклад основного матеріалу. Ядерною лексемою номінативного поля LANGUAGE є полісемантична іменна лексема *language*. Етимологічна розвідка свідчить, що ця лексема запозичена в середньо англійську зі старофранцузької мови у формі *langage, langue*, остання потрапила туди з латини *lingua*, попередньо в старолатинській мові слово мало форму *dingua*. Ця лексична одиниця є спорідненою із середньоанглійською питомою лексемою *tongue*, що мала в давньоанглійській мові форму *tunge*, яка виходить із давньверхньонімецького *zunga* зі значенням [tongue]. Отже, в сучасній англійській мові спостерігаємо явище етимологічних дублетів: лексеми *language* й *tongue* виходять зі спільного германського кореня *dnghī-*, що означає *язик і мова*. При цьому *tongue* є питомо англійською одиницею, а *language* – романським запозиченням. Порівнюючи етимологічні дублети *tongue* й *language*, бачимо, що від початку відбувся метонімічний зсув і назва органу *язик* пересунулася на результат діяльності цього органу *мова, мовлення*. При цьому в лексемі *tongue* збереглися обидва значення: *tongue* [the soft, movable part in the mouth that is used for tasting and eating food and in human beings for speaking] і *tongue* [a particular way or quality of speaking]. Натомість в етимологічно спорідненій лексемі *language* зв'язок сучасної одиниці зі своїм етимологічним *zunga* зі значенням *язик* більше не прослідковується.

Полісемант *language* налічує близько десятка семем, про що свідчать тлумачні словники англійської мови.

(I) Семема *language* дефінується так: [communication of thoughts and feelings through a system of arbitrary signals, such as voice sounds, gestures, or written symbols] або [the method of human communication either spoken or written, consisting of the use of words in a structured and conventional way]. Українським відповідником цієї семемі *language* є семема *мова*, яка українським тлумачним словником пояснюється так: **Система словесного вираження думок і почут-**

тів, яка має певну звукову і граматичну будову і є засобом спілкування людей.

Компонентний аналіз іменника *language* виокремлює такий пучок сем, що їх експлікують дефініційні ознаки: сема *комунікація*, яка уточнюється семами, що вказують на те, що передається: *думки і почуття*, ці семи експліковані дефініційними ознаками [thoughts and feelings], а також на те, як передається: *умовними сигналами*, про що свідчать дефініційні ознаки [arbitrary signals] та [in a conventional way]. Сигнали, про які йдеться в дефініції, специфікуються: це *голосові сигнали, слова, письмові символи, жести*. Важливою семою в лексичному значенні цієї словникової одиниці є сема *структура*, вона експлікується в дефініціях ознаками [in a structured way] та [a system of signals]. Ще однією семою є *людська* (комунікація). Цю сему прямо експлікує дефініційна ознака [human communication] та опосередковано – [communication of thoughts and feelings], адже *думки й почуття* є атрибутами *людського існування*. Отже, в цій семемі йдеться про загальнолюдську здатність спілкуватися за допомогою мови.

Отже, (I) семема *language* є словниковою одиницею з лексичною семантикою, що складається з таких сем: 1) *людська*, 2) *структурована*, 3) *комунікація*, 4) *думки, почуття*, 5) *умовні сигнали*, 6) *слова, жести, голосові сигнали, письмові символи*.

(II) Семема *language* значно звужує коло носіїв відповідного засобу комунікації, оскільки позначає не мову загалом як властивість людини, а виключно етноспецифічну мову, якою користуються представники певного етносу. Її дефініції свідчать про таке: [a system of communication used by a particular country or community]; [a system of arbitrary signals used by a nation, people or other distinct community, often contrasted with dialect]; [the words, their pronunciation, and the methods of combining them used and understood by a community]. **Етноспецифічна мова (англійська, німецька тощо).**

У (II) семемі *language* семи *комунікація* і *структурована* наявні в лексичному значенні саме так, як і в (I) семемі. Крім того, в цій семемі зазначається, що користувачем мови є *нація, народ, спільнота*, про це свідчать дефініційні ознаки [particular country or community; a nation; a people]. Отже, порівняно із (I) семемою *language* тут уточнюється сема *людська* (комунікація), перетворюючись на *етнічна* (комунікація), при цьому дефініційна ознака [contrasted with dialect]

експлікує охоплення мовців: їх менше, ніж носіїв мови загалом (*людство*), але більше (*всі представники етносу*), ніж носіїв діалекту, адже діалект – регіональний різновид етнічної мови, а отже, ним послуговується лише окрема частина етносу (*мешканці певного регіону*). До семи умовні сигнали додається сема вимова [pronunciation]. Загалом лексична семантика (II) семемі *language* обіймає такий набір сем: 1) *етнічна*, 2) *структурована*, 3) *комунікація*, за допомогою 4) *умовних сигналів*, а саме 5) *слів і їх вимови*, 6) *відмінна від діалекту*.

(III) Семема *language* називає феномен, який референційно стосується ще більш обмеженого кола комунікантів. Дефініції цієї семемі вказують, що її референт – мова – використовується лише в певній (професійній, науковій) царині людського знання й/або діяльності: [special vocabulary and usages of a scientific, professional or other group]; [the phraseology and vocabulary of a particular profession, domain, group]; [the vocabulary and phraseology belonging to departments of knowledge]. Ці дефініції супроводжуються відповідними ілюстраціями: *medical language; legal language; the language of the law*.

Семи, які вичленовуються зі словникових тлумачень, є такими: 1) *мовні одиниці (слова і фразеологізми)*, ця сема експлікується дефініційними ознаками [vocabulary and usages; vocabulary and phraseology], 2) *делімітативна сема окремішність*, за ознакою 3) *професійної належності* [special group; particular profession, domain, group; belonging to departments of knowledge].

Семема (III) мова професійного спілкування позначає не людську мову загалом, якою послуговується людство, і не ту, якою послуговується весь етнос, слово *language* в цьому значенні називає варіант (етноспецифічної) мови, який є зрозумілим і звичним для обмеженого кола мовців, тих, хто належить до спільної сфери діяльності (професійної, наукової тощо). Загалом лексичне значення (III) семемі *language* містить такі змістові парцели: 1) *мовні одиниці (слова і фразеологізми)*, якими послуговується 2) *обмежена група мовців, відокремлена від усього етносу за ознакою 3) професійна належність*.

(IV) Семема *language* демонструє порівняно з (I), (II) та (III) семемами подальше звуження кола мовців, про що свідчить словникова дефініція [the style of a piece of speech or writing], [form or manner of verbal expression, esp. style]. Поглиблюючи дефініційний аналіз цієї семемі, розглядаємо дефініційну ознаку [style] як само-

стійну лексичну одиницю й бачимо таке: *style* [the combination of distinctive features of literary expression characterizing a particular person, group].

Отже, значення (IV) семемі *language* стиль, манера мовлення складається з пучка сем (1) *усне, письмове* (2) *мовлення*, яке має (3) *специфічні характеристики*, притаманні (4) *мовцю або групі мовців*.

(V) Семема *language* дефінується так: [profanity]; [bad, foul, strong language]; [coarse or offensive language].

Дефініційний аналіз другого ступеня демонструє семантику лексичної одиниці *profanity*: [obscene language], поглиблюючи дефініційний аналіз на ще один крок, розглядаємо семантику прикметника *obscene* й виявляємо таке: [offending against moral principles, repugnant]. Сукупність дефініційних ознак [bad, foul, strong, coarse, offensive, obscene, repugnant] вербалізує сему *лайливий*. Загалом значення (V) семемі *language* лайка складається з пучка сем, що розкривають зміст гіперсемі *мова*, а саме: 1) *комунікація*, 2) *думок, почуттів*, 3) *умовними сигналами*, 4) *словами*, до яких додається квалітативна сема 5) *лайливими*.

Цікаво, що двомовні словники пропонують аналоги цієї семемі у вигляді словосполучень. Так, англо-український словник пропонує 15 колокацій з опорним словом *language*: *abusive, bad, coarse, crude, dirty, foul, nasty, obscene, offensive, rough, strong, unprintable, vile, vituperative, vulgar*. Англо-російський словник реєструє значно менше колокацій – 3 словосполучення з іменником *language*: *strong, bad, foul*. Будь-що, окремої семемі зі значенням *лайка* ці словники не реєструють. Значення (V) семемі *language* включає квалітативну інформацію в семний набір (мова ЯКА? – лайлива, непристойна, груба), в перекладацьких словниках цей відтінок лексичної семантики виведений назовні: *сема* оригінального значення заміняється *словом* у перекладацькій версії.

(VI) Семема *language* поповнює вокабуляр англійської мови за рахунок семантичної дери-вації, а саме метонімічного перенесення. Про це свідчить дефініція семемі: *language* [the study of language esp. as a school subject]; [verbal communication as a subject of study]. Ідеться про навчальну дисципліну, що вивчає мову й бере на себе ім'я предмета навчання. Мова як навчальна дисципліна.

Семний набір, що утворює лексичну семантику цієї семемі, поєднує опорну сему 1) *вивчення* та гіперсемі *мова*, тобто пучок її семантичних

складників: 2) комунікація, 3) думок, почуттів, 4) умовними сигналами, 5) словами, письмовими символами. (VI) Семема реєструється не всіма словниками. Фіксуємо її наявність тільки у двох тлумачних словниках, Словник Oxford не містить такої одиниці, так само й перекладацькі двомовні (англо-український та англо-російський) словники не включають цю семему в словникові статті. Утім англо-російський словник пропонує словосполучення *language arts*, пояснюючи, що це [словесність (школьний предмет)].

Остання з аналізованих семем лексеми **language** – це (VII) семема, яка тлумачиться так: [the wording of a legal document as distinct from the spirit]. Вона зареєстрована в єдиному лексикографічному джерелі – в словнику American Heritage. Виокремлюємо дефініційну ознаку [wording] і піддаємо її поглибленому аналізу: *wording* [the words selected in expressing smth], аналіз протиставленої їй дефініційної ознаки [the spirit] дає такі результати: *the spirit* [the actual, though unstated sense or significance of smth], е. г. *the spirit of the law*. Із поглибленого дефініційного аналізу стає зрозумілим, що (VII) семема *language* протиставляє форму і зміст юридичного документа, підкреслюючи дуалізм таких комунікативних феноменів, як правові приписи. **Буква (закону).**

Семний набір цієї семемі *language* обіймає: 1) словесна форма, 2) ідеальний зміст, 3) правовий документ. Протиставлення, про яке йдеться в цій семемі, відомо з давніх часів. В українській і російській мовах воно виражається із зазначенням найменшої мовної (графічної) одиниці – літери: ми говоримо про *дух і букву закону*.

Висновки і пропозиції. Ядро номінативного поля вербалізованого концепту **LANGUAGE** складають 7 семем іменного полісеманта *language*. У більшості з них лексична семантика інкорпорує архісему *мова*, що є комбінацією базисних сем

*) людська, *) структурована, *) комунікація, *) думок, почуттів, за допомогою *) слів. Окремі семи з вищезазначених у певних семемах отримують уточнення, зокрема сема *) людська звужується від загальнолюдська до етнічна, соціально-групово й аж до індивідуальна.

Сема *) слова уточнюється у (II) семемі за рахунок семи *вимова (слів)*, а в (V) семемі уточнення відбувається за рахунок квалітативної характеристики *лайливі (слова)*, крім того, в цій семемі можна передбачати уточнення семи *) думки, почуття за рахунок кваліфікації *недоброзичливі, злі, ворожі (думки, почуття)*. У семемі (VII) сема *) слова розширює свій обсяг, перебираючи на себе значення *вербальна форма (правового документа)*.

Архісема *мова* в повному своєму наборі базисних сем наявна в семемі (VII), водночас з'являється сема *вивчення (мови)*, семема *language* при цьому є продуктом метонімії як виду семантичної деривації: від семемі *language* = *мова* —> *language* = *вивчення мови (в школі)*.

Як показало дослідження вербального поля комплексного концепту **WORD/LANGUAGE/SPEECH**, його ядерна зона складається із 42 семем полісемантичних ядерних лексем **word, language, speech, to speak**. Дефініційний аналіз (першого, другого, іноді третього ступенів глибини) всіх семем дав змогу отримати лексико-семантичний вимір ядерної зони вербального поля. Сукупність дефініційних ознак оброблено так, щоб виокремилися семи, з яких складаються лексичні значення семем. Загалом змістовий шар ядерної зони поля складається зі 161 семи. У різних комбінаціях ці семи містять інформацію про змістові складники ядерної зони поля: про АКТАНТІВ (агенса і пацієнса) дії МОВЛЕННЯ і продукту цієї дії, про дуалізм мовних феноменів (єдність форми і змісту), про СІРКОНСТАНТИ (способу й цілі) дії.

Список літератури:

1. Карпенко Ю. О. Вступ до мовознавства. Київ, 2009. 334 с.
2. Кодухов В. И. Общее языкознание. Москва: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011. 304 с.
3. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства. Київ, 2000. 368 с.
4. Кубрякова Е. С. Особенности речевой деятельности и проблемы внутреннего лексикона. *Человеческий фактор в языке. Язык и картина мира*. Москва: Наука, 1991. С. 141–172.
5. Лайонз Дж. Лингвистическая семантика / пер. с англ. под общ. ред. И. Б. Шатуновского. Москва: Языки славянской культуры, 2003. 400 с.
6. Никитин М. В. Курс лингвистической семантики. Санкт-Петербург: Научный центр проблем диалогa, 1996. 760 с.
7. Селиверстова О. Н. Труды по семантике. Москва: Языки славянской культуры, 2004. 960 с.
8. Сусов И. П. Введение в языкознание. Москва: АСТ Восток-Запад, 2007. 379 с.
9. Уфимцева А. А. Семантика слова. *Аспекты семантических исследований*. Москва: Наука, 1980. С. 5–80.

10. Evans V. Towards a cognitive compositional semantics: An overview of LCCM theory. *Further Insights into Semantics and Lexicography* / Ed. by Ulf Magnusson, Henryk Kardela and Adam Glaz. Lublin: Wydawnictwo UMCS, 2009. P. 100–120.

ЯДРО НОМИНАТИВНОГО ПОЛЯ КОНЦЕПТА *LANGUAGE*

*В статье рассматривается исследуемое ядро номинативного концепта *LANGUAGE*, что является составляющей комплексного концепта *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. Проведенный компонентный анализ существительного *LANGUAGE* выделяет определенный пучок сем, которые эксплицируют их дефиниционные признаки. Диахроническая плоскость исследования этого концепта позволяет подвести черту в исследовании номинативного поля общего концепта и сравнить с исследуемыми ранее концептами.*

Ключевые слова: ядро, лексема, дефиниция, сема, диахронический аспект.

CORE OF THE NOMINATIVE CONCEPT FIELD *LANGUAGE*

*The article deals with the investigated core of the nominative concept *LANGUAGE*, which is a part of the complex concept of *LANGUAGE/WORD/SPEECH*. The component analysis of the noun *LANGUAGE* makes a distinction between them, which explains their definitions. The diachronic aspect of the study of this concept makes it possible to underline the study of the nominative field of the general concept and compare with the concepts previously studied.*

Key words: core, lexeme, definition, seme, diachronic aspect.